

Jovan Babić
Filozofski fakultet
Beograd

UDK: 316. 62.1
Originalan naučni rad
Primljen: 17. 07. 1997.

SANKCIJE - JEDNA ETIČKA ANALIZA

U članku se sankcije Ujedinjenih nacija protiv Jugoslavije uzimaju kao jedna vrsta opsade, i prema tome kao ratni čin. Ali naglasak je na moralnom aspektu takvih činova. Jer, pored nekih visokovrednih taktičkih i strateških ratnih učinaka (veoma niski troškovi, mogućnosti razaranja koje drugačije teško ili uopšte ne bi mogle da se izvedu ili opravdaju), primena sankcija ima razne negativne moralne učinke, i to ne samo za one prema kojima se one primenjuju već i za primeniore. Pet vrsta takvih učinaka je analizovano u članku: lakoća manipulacije, paternalizam, napaštanje strogih moralnih kriterija, opšte sniženje moralne svesti (servilnost, ropska svest, arogancija) i posvudašnji rast nasilja.

Ključne reči: sankcije, manipulacija, paternalizam, moralna svest, nasilje.

Tzv. "sankcije" Ujedinjenih nacija, sprovedene protiv naše zemlje u poslednjih nekoliko godina, doživljavaju se po pravilu na jedan, mora se reći, neozbiljan način, koji uobičajeno u sebi sadrži visoku dozu čuđenja i zaprepaščenosti. Kao da je to nešto što nikada ranije nije viđeno, i što, uz moralnu osudu koju te "sankcije" zaslužuju, predstavlja nešto skoro nenormalno, nešto nad čim se treba iščudavati i zgražati. Takva reakcija je, međutim, sasvim neprimerena. Ona verovatno proizlazi iz jedne infantilne manihejske slike sveta u kojoj tvrdnja da je nešto nepravedno povlači zaključak da je to nešto samim tim nemoguće, odnosno da ako je nešto moguće, a pogotovo ako je stvarno (ili ne daj Bože nužno) da je samim tim opravdano. Kao da ono što je neopravdano ne može da postoji a da ono što postoji mora biti i opravdano. Takva logička greška proizlazi iz jedne gnosološke komocije, psihološki verovatno lako objašnjive, ali koja svejedno predstavlja bežanje od suočavanja sa onim što je tu problem. Takvo bežanje bi trebalo tobože da omogućí da se njime izbegne druga strana manihejskog odgovora - da se ono od čega se beži samim priznanjem njegove mogućnosti mora prihvatiti i odobriti. Kao da smo obavezni da značenja reči kojima se služimo koristimo tako da naši neprijatelji budu zadovoljni, prihvatajući njihovu deklarisanu pozitivnu vrednost za stvarnu pozitivnu vrednost i da pri tom negiramo činjeničke pretpostavke koje potkrepljuju ono drugo što još pored toga prihvatamo a što, na osnovi nužnosti koju nam ispostavlja taj manihejski stav, ne možemo da prihvatimo. Zato, na primer, ne možemo da prihvatimo da se sankcije vrše u ime "ljudskih prava" i da su one istovremeno "nepravedne". Tu, međutim, nema nikakve protivrečnosti.

Nema nikakve logičke nepodnošljivosti između nepravde i ljudskih prava, niti pak takva mogućnost ukida pretpostavljenu i moguću pozitivnu vrednost tih prava. (Ako ljudska prava *mogu* biti nepravedna ne sledi da takva i *moraju* da budu.) Zato kada neko kaže da je američka intervencija u Bosni (bombardovanje i ostalo), ili njihovo priznanje pobunjenih, često još i ne sasvim otepljenih, delova naše zemlje (odnosno delova naše bivše zemlje - ili je bolje reći bivših delova naše zemlje?!), ili bilo šta drugo, učinjeno zarad, npr., ljudskih prava, onda se to uopšte ne mora negirati da bi se došlo do vlastitog (negativnog) moralnog stava prema tim postupcima. Ako se pod ljudskim pravima misli (a šta bi se drugo moglo misliti?) na neke ljudske interese do kojih ljudi drže u veoma velikoj meri, do kojih im je u toj, velikoj, meri *stalo*, i ako je ta mera i njen doživljaj (doživljaj intenzivne zainteresovanosti) ono krucijalno u njihovoj definiciji, onda veoma različite stvari mogu da se podvedu pod taj pojam. Na primer, krstaški ratovi su, kao što znamo, takođe vođeni zarad ovako definisanih ljudskih prava (prava da Hristov grob bude u nekoj "našoj" vlasti, a ne u vlasti nevernika koji ga, što naravno nikako nije moglo da se podnese, mogu oskrnaviti itd.; uostalom, tu se mogu navoditi i sasvim racionalni argumenti: sloboda i komfor, kretanja potrebni za lako i bezbedno posećivanje tom grobu, cene putovanja itd.).

Ono što ovde, na početku, još mora direktno, i samo kao poenta, da se kaže, jeste da *liberalizam*, kao politička doktrina, ne sadrži u sebi ništa što bi ga kao doktrinu izdvajalo iz skupa svih političkih doktrina na takav način da logika zasnivanja takvih učenja kao doktrina ne bi i kod njega važila. Nema naime mogućnosti da se utvrdi neka njegova "istinitost" nezavisno od prihvatanja ili zainteresovanosti za vrednosti koje takve doktrine ispostavljaju kao krajnje ciljeve ili interese ljudske društvene delatnosti, tako da se ta "istinitost" može utvrđivati samo relaciono - upravo u odnosu na neki takav skup. (Druga je stvar što ti skupovi ne moraju biti i nisu jednakovredni po nekim drugim kriterijumima). Ta "istinitost" je vrednosni pojam koji se zasniva u nekoj zainteresovanosti (interesu) i njenom intenzitetu. To povlači da nema nikakvog razloga da se ono što mora da se označi kao *liberalni fundamentalizam*¹ tretira različito od bilo koje druge vrste totalitarizma, i da nema razloga da mislimo da je liberalizmu kao takvom stran fanatizam. Naprotiv, za razliku od, npr., nacionalizma - koji predstavlja oblik legitimne ili nelegitimne grupne sebičnosti, koja kao takva predstavlja oblik zaintere-

¹ Mada postoje i druge, više kantovske, interpretacije koje će, čuvajući univerzalizam, isključivati borbeni kosmopolitizam. To će se onda naročito izražavati u načinu artikulacije argumenata koji opravdavaju ili zahtevaju tzv. "mešanje u unutrašnje stvari" drugih država, "mešanje" koje može ići do oružane intervencije i napada na te druge države a sa pretenzijom na moralno pokriće ili čak moralnu dužnost za takav čin. Cf o tome G. F. Gaus, *Justificatory Liberalism*. Oxford UP, New York/Oxford, 1996, pp. 296-301; M. Walzer, "The Politics of Rescue", *Social Research*, Vol. 62 (1995) no. 1, pp. 53-66; B. Williams, "Is International Rescue a Moral Issue?", *Ibidem*, pp. 67-75.

sovanosti koji se može pobijati (ili potvrđivati) univerzalizacijom² - i drugih konzervativnih stanovišta, politička stanovišta zasnovana na filozofskim, moralnim ili religioznim uverenjima predstavljaju uvek deo nekog pogleda na svet i imaju fundamentalan karakter. Otuda se njihovo zastupanje *ne može* pobijati univerzalizacijom. Ta stanovišta, kao takva, nisu zasnovana na konkretno postavljenim interesima, već na pretpostavci o fundamentalnim, apsolutnim vrednostima koje njihovi zastupnici ne mogu dovoditi u pitanje a da ne dovedu u pitanje i sam taj pogled na svet. Činjenica da to može biti racionalizacija nekih stvarnih interesa ne menja samu logiku opravdavanja takvih stanovišta. Kada je to slučaj, kada se (što je veoma često slučaj) radi o takvoj nekoj racionalizaciji, onda je takođe po praviluu slučaj da je za svakog ko otvoreno misli to manje-više jasno - pa ukazivati da se ne radi o idealima već o interesima izgleda naivno i neozbiljno, ili eventualno može imati nezahvalnu ulogu prosvetavanja onih koje racionalizatori interesa zapakovanih u ideale pokušavaju zavesti i prevariti.

Ni inače nema razloga da se nad "sankcijama" puno zgražavamo. To je samo jedan oblik opsade, a opsada je uvek bilo. I da li je ijedna opsada ikada bila pravedna? Teško je reći, - da je Hitler pobedio opsada Lenjingrada bi se možda tretirala pravednom. I oblik koji smo mi doživeli nije nešto novo. Nizozemska je bila pod blokadom i sankcijama da bi se omogućila secesija Belgije, Turska provincija Egipat takođe - da bi se Grčkoj omogućila i priznala secesija od Turske i usput uništili začeci egipatske tekstilne industrije kao potencijalno opasna konkurencija industriji tadašnje prve sile sveta. Ali otepljenje Kurdistana ili Jermenije od te iste Turske, posle I svetskog rata, iako praćeno mnogo većim faktičkim zadovoljenjem uslova za legitimizaciju (priznanje) nezavisnosti (solidno funkcionisanje nezavisne vlasti na definisanoj teritoriji, slično kao i, napr. u Republici Srpskoj Krajini) nije dobilo nikakvu asistenciju velikih sila, - naprotiv! Irak, pak, nije morao da se stavlja pod sankcije da bi se iz njega odsekao (izdvojio) Kuvajt, ali tome razlog može biti to što je ceo Irak tada bio pod okupacijom. (Međutim, koju deceniju kasnije Irak je stavljen pod tešku opsadu da se Kuvajt ne bi vratio u Irak). Sve je to već viđeno, u raznim varijantama. I po pravilu bilo praćeno raznim manifestacijama nečega što je pretendovalo da se predstavi kao multinacionalna vlast.³

Sa moralne tačke gledišta, međutim, deplasirano je, zato što je irelevantno, govoriti o nepravdi nečega što se već u svome imenu pogrešno označava (rečju visokog vrednosnog intenziteta "sankcije", iako se radi o nečemu što označavaju reči "blokada", "bojkot", "opsada", koje su ili vrednosno neutralne ili sa niskim intenzitetom i uskim opsegom svoje normativnosti), jer pravda, kao spoljašnji odnos među ljudima, može da se menja u skladu sa onim što ljudi (faktički) prihvataju. Moralna analiza može da se usredsredi na one momente koji su potenci-

² Cf. o tome npr. R. Her, "Mir", *Gledišta* 9-10/1985.

³ O nemogućnosti izjednačavanja "nacionalnog" i "multinacionalnog" zakonodavstva cf. moju raspravu "Raf kao pojava i kao praksa", *Theoria* 2/1995, str. 7-33, naročito 8-11.

jalno moralno sumnjivi, sporni ili zanimljivi po nekim više posrednim efektima ili implikacijama od moralnog značaja. Taj značaj ne mora biti neposredan ili očigledan već se može konstituisati u kontekstu ili kroz (možda dugoročne) implikacije na dobrobit (ili štetu), dostojanstvo (odnosno poniženje), postojanje i dostupnost prilika za postavljanje ličnih i kolektivnih ciljeva (ili uklanjanje i ukidanje, privremeno ili trajno, tih prilika), ali i kroz manje posredne moralne posledice ili karakteristike stanja proizvedenog takvom vrstom opsade.

Pre svega, opsada je veoma plodno tlo za različite oblike *manipulacija*. Zbog smanjenog protoka informacija lako je kontrolisati, selekcionisati i kanalisati puteve informacija, što, kad se tome doda značenjska inercija tako jakih vrednosnih reči kao što je reč "sankcije" (koja vrednosni smer *prima facie* upućuje u jednom smeru: smeru osude) može dovesti do prilika da se kao objektivna istina jeftino ili besplatno proturi veliki i različit broj interesa. Medijske manipulacije obično su samo sredstvo političke manipulacije, ali u velikim količinama one mogu proizvesti i nešto što bismo mogli nazvati i civilizacijskom i duhovnom manipulacijom. Posledice takvih manipulacija mogu biti dalekosežne, i ako neko ima odgovarajuća znanja i nameru da proizvede neku određenu vrstu dugoročnih posledica onda je situacija opsade veoma pogodna za takve aktivnosti. Iako opsada neposredno učvršćuje *status quo ante* ona posredno, isceprljivanjem, osiromašivanjem, uslovljavanjem, i, naročito, stvaranjem određenih slika o opsednutima kod onih "spolja" po inerciji proizvodi okamenjivanje negativnih stavova prema onima "unutra". Po toj istoj inerciji se ti vrednosni stavovi mogu zatim prelivati i "unutra". Pogotovo je ovakav tip opsade sa kakvim smo mi suočeni i koji je potpuno pod vlašću krstaške logike da je sve što se čini opravdano i pravedno i čak u interesu onih protiv kojih se to čini, pogodan za takve dugoročne manipulacije koje proizvode drugu moralno relevantnu implikaciju - paternalizam - kao nešto opravdano slikom ("imi-džom") onih "unutra" kao infantilnih, nekompetentnih bića niže vrste prema kojima se ne duguje poštovanje upravo zato što tom poštovanju na putu stoji njihovo vlastito dobro. (Sličan je bio postupak prema američkim Indijancima za koje se smatralo da je ono što ih ponižava zapravo u njihovom interesu, npr. da im se uzme njihova zemlja kako bi im se pružila "zaštita" u rezervatima s ograničenom slobodom kretanja).

Paternalizam, dakle, predstavlja drugu moralno relevantnu implikaciju "sankcija". Paternalizam je stanovište po kome vi ne znate baš najbolje šta je u vašem interesu, i zato je onaj ko to zna bolje od vas u pravu ili čak i dužan da vas "usreći" tako što će vas navesti, i manipulacijom i prisilom ako informacija i pouka nisu dovoljne, da ako ne baš ostvarite ono što će vam doneti sreću onda barem da stanete na tračnice koje u tom pravcu vode. Znamo da radikalne političke doktrine, kakva je na primer marksistička, polaze upravo od ovakve teze da mnogi, zapravo svi osim prosvetlene i u tu vrstu znanja posvećene elite-avangarde, ne znaju i možda i ne mogu da znaju šta je "prava vrednost" i zašto se živi, radi čega ih je potrebno navesti ili naterati na "kolosek smisla". Ali ni liberalizam, barem onaj ne-kantovski, nije imun na ovakva iskušenja. Tako već kod "apostola libera-

lizma", Džona Stjuarta Mila, imamo da, iako liberalizam podrazumeva da je svako najbolji sudija svojih interesa, ipak "svako" ne podrazumeva baš sve. Mil je u prvi mah strogi i dosledni liberal: "jedini cilj zbog kog čovečanstvo ima pravo da se meša u slobodu delatnosti bilo kog svog člana jeste odbrana. Jedina svrha u koju se s pravom može upotrebiti sila nad bilo kojim članom civilizovane zajednice, protiv njegove volje, jeste ta da se spreči da budu oštećeni drugi. Njegovo vlastito dobro, bilo fizičko ili moralno, nije dovoljno opravdanje. On ne može s pravom biti prisiljen da postupi na određeni način zato što će ga to učiniti sretnijim, ili zato što je to, po mišljenju drugih, mudro, ili čak ispravno. Jedino u onom delu koji se tiče drugih on je odgovoran društvu. U onom delu njegova ponašanja koji se tiče samo njega njegova nezavisnost je, naravno, apsolutna..."⁴ Ali određenje "člana civilizovane zajednice", na koje se svodi odredba "svako" iz teze o tome da je svako najbolji sudija svojih interesa, odnosi se samo na punoletna ljudska bića "u zrelosti svojih sposobnosti",⁵ i ne odnosi se na decu, ludake i one koji žive "u zaostalim društvenim prilikama". "Despotija je legitiman oblik vladavine nad varvarima, podrazumevajući da je cilj njihovo usavršavanje i da tim ciljem opravdana sredstva stvarno postižu svoj cilj".⁶ Ovakva teza povlači jednu paternalističku političku filozofiju koja može opravdati razne vrste u suštini kolonijalističkih intervencija, ali ono što je ovde bitno jeste da se njome onima koji su "nezreli" uskraćuje sloboda, u svojim raznim vidovima od slobode kretanja i trgovanja do one koja povlači poštovanje i načelnu ravnopravnost mišljenja i stanovišta koja se iznose; neka stanovišta su privilegovana a neka otuda diskriminisana. Stavljanje u karantin je mogućnost koja kao logička implikacija pod određenim uslovima sledi iz ovakvog stanovišta. A ako se karantin još nazove zahtevnim i prestižnim terminom "sankcije" onda je otvoren put paternalizmu veoma visokog intenziteta.

Treća zanimljiva moralna implikacija, često u vidu napuštanja principa u ime navodno još viših principa, jeste opšte *snižavanje* moralnih kriterija i suspenzija mnogih normi, očekivanja pa i zakona. Iako se, naravno, gledano "iznutra", to može tumačiti kao, i biti, oblik prilagodavanja novonastaloj nenormalnoj situaciji, ovo opšte snižavanje kriterija vrednovanja ima moralno i u drugom pogledu rđave posledice, i "unutra" i "napolju", i kod opsednutih i kod opsedatelja, i kod robova i kod gospodara, i prema sebi i prema drugima. A pokazuje i da je opsada zapravo jedan ratni čin, taktički racionalan jer obećava maksimum profita uz minimum ulaganja: ako hoćete nekoga da uništite, a da ne uložite puno, a pogotovo ako nećete da se to neposredno vidi, niti da preuzmete odgovornost za njega (što bi u nekoj otvorenoj okupaciji ipak moralo na neki način da se uradi), onda je najbolje da ga

⁴ J. S. Mill, *On Liberty*, u: J. S. Mill, *Utilitarianism. On Liberty. Essay on Bentham*, ed. by M. Warnock, Collins/Fontana 1971, p. 135. Takode Džon Stjuart Mil, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd 1988, str. 43-44.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 136. Naš prevod str. 44.

razorite iznutra, a zatvaranje se čini čak i nužnim uslovom za takav cilj. (Zapravo i rat se, kao jedna ljudska praksa i društvena pojava definiše preko suspenzije značajnog dela normalnih zakona, ne samo onih koji važe za odnose prema vani nego i onih koji faktički mogu da se sprovedu za odnose unutra).⁷

Jedna od posledica ovog opšteg snižavanja svih vrednosnih kriterija i suspenzije mnogih zakona i očekivanja jeste snižena mogućnost prilagodavanja. *Promene* koje mogu biti potrebne da bi se izvelo kvalitetno prilagodavanje u opsadi teško mogu ili uopšte ne mogu da se izvedu. Videli smo (ako smo obratili pažnju) da sankcije cementiraju *status quo* (koji doduše ima *prima facie* moralni primat u odnosu na promene ali ne i ako su promene nemoguće već samo u smislu da se, za razliku od *status quo*-a kao svršene činjenice, promene moraju opravdavati navođenjem razloga; ali ako je *status quo ante* zacementiran onda se taj moralni primat gubi i to stanje gubi svoj legitimitet koji, pored ostalog porizlazi i iz otvorene mogućnosti da se ono, to stanje, uz adekvatno obrazloženje promeni). U situaciji opsade, međutim, nužno imamo ne samo atmosferu nego jedno faktičko stanje vanrednosti - opsadno stanje je vrsta vanrednog stanja - tako da je u njoj prethodno stanje zaštićeno na jedan neprincipijelan način i višom silom. Ali *status quo* koji se opsadom čuva i ne mora biti, kao što po pravilu i nije, neki stvarni *status quo ante* već neki zatečeni, možda tog trenutka, u situaciji suspenzije zakona i kvalitetnih (viših) očekivanja stvoreni neki novi *status quo*, neko ratno, poluratno ili pseudoratno stanje za koje nije poželjno da traje ili da trajno opstane ali u opsadi postane toliko "normalno" da iz njega posle (ako to "posle" uopšte dođe u nekom relevantnom roku) nije lako ni jednostavno izaći.

Četvrta zanimljiva i moralno relevantna implikacija opsade jeste moralni ili kvazimoralni *pristanak* na niži aksiološki nivo koji karakteriše ili predstavlja uvod u stanje ropske svesti. To stanje je veoma poželjno sa stanovišta jeftinijeg postizanja efikasnosti u realizaciji naše prve dve "zanimljive implikacije" - manipulacije i paternalizma: manipulacija se lakše izvodi a paternalizam lakše opravdava ako se ima posla sa robovima, ili barem sa mazohistima ili rezigniranim očajnicima. Onome ko vrši opsadu tako se otkrivaju daleke perspektive razaranja i uništenja koje inače ne bi mogao da dostigne bez manipulacije i paternalističkog opravdanja, koje opet ne bi imao ako ne bi postigao stanje svesti u kome se tome ne pruža otpor. U svakom slučaju na planu opravdavanja uštede su ogromne, a ako je situacija takva da su neki postupci zabranjeni ili visoko nepoželjni prema regulama trenutno važeće svetske ideologije onda se ti postupci možda mogu realizovati samo ako su zamotani u privid nekih drugih postupaka koji se lakše opravdavaju. Ne može se možda otvoreno proklamovati cilj osvajanja, porobljavanja ili uništenja, ali se sve to može podneti kao *uzgredna* (kolateralna), tobož nenamernavna, posledica delatnosti pomaganja onima kojima se, zato što pružaju otpor, ne može pomoći. Sve to onda može da se opravda i kao pravedna kazna za njihovu

⁷ O tome *cf.* moju studiju "Rat kao pojava i kao praksa", naročito str. 17ff.

nekooperativnost i njihovu nespремnost da budu dobri i podobni. I cilj je postignut i nije plaćena visoka (realna) cena i imidž demokratije i dobronamernosti je očuvan, pa se može očekivati čak i zahvalnost. Jer ako roba bijete, onda to svakako činite za njegovo dobro; drugačije se to ne može uklopiti u ideološku shemu objašnjenja po kojoj su moćni samim tim i dobri. *Nagrada* će biti da prestanu da vas biju. Tako se ukidanje sankcija predstavlja kao uspeh i dobitak, pa onaj ko sankcije ukida može da bez ikakvog sopstvenog ulaganja dobije ono što se za to ukidanje može dobiti, dakle da za ništa dobije nešto. Naravno, ukidanje sankcija jeste neka vrsta spasavanja, ali doživljavati to kao nagradu predstavlja simptom upravo one vrste ropske svesti koja ukazuje na onaj moralno veoma sporni *pristanak*, koji povlači preuzimanje odgovornosti za objektivne posledice tuđih postupaka kao momente vlastitih zasluga i krivica. Zasluga i krivica menjaju mesto ako se poraz uzima i doživljava kao pobjeda.

Peta, svakako ne i poslednja ali možda moralno najznačajnija implikacija opsade, pogotovo ako je ova skrivena i po obimu tako velika kao što je to slučaj sa našim "sankcijama", jeste opšta eskalacija *nasilja*, u svim pravcima. To nije ništa neobično s obzirom na snižavanje kriterijuma vrednovanja, a i drugi pomenuti momenti po prirodi stvari imaju tendenciju da indukuju nasilje. Pojavljuje se jedna *klizava padina* na kojoj nema uobičajenih demarkacionih linija razgraničenja na kojima se obično staje i to omogućava da stepen prisile i po sebi neprijatnih i neispravnih postupaka ima veći izgled na izvedivost, uspeh ili čak opravdanje. Opsada kao ratni čin i *casus belli* otvara mogućnosti za onu ogromnu eskalaciju nasilja koja karakteriše rat (ako npr. opsednuti proceni⁸ da ima mogućnosti za uspešnu odbranu koja kao takva, po logici stvari, ne može biti ništa drugo nego uzvrat). Ali i bez toga ona otvara mogućnosti za razne oblike nasilja, ne nužno uvek direktnog ili fizičkog (može to biti i političko, kulturno, mentalno, duhovno, i kakvo sve već ne nasilje), ali već samo snižavanje vrednosnih kriterija pruža dopuštenje i skoro da, uzimajući u obzir ljudsku prirodu, predstavlja poziv da se čini nešto što se inače ne bi činilo iz prostog razloga što ne bi moglo da se čini bez odgovarajuće velike cene. Raznovrsnost tako indukovanoг nasilja može biti zaista velika, od institucionalnog nasilja koje proizlazi iz raznih zabrana i njima definisanih oblika

⁸ Druga je, naravno, stvar da li je rat racionalan odgovor na opsadu, ili je racionalnije, pa i moralno ispravnije kapitulirati (predati se). Ali kod opsade koja se predstavlja kao "sankcije" dolaženje do tog odgovora je otežano iz dva razloga - što nisu dovoljno jasni uslovi kapitulacije i što opsedatelj može da ne želi kapitulaciju već nešto drugo, npr. uništenje ili opšte slabljenje, radi nekih drugih svojih daljih ciljeva. O racionalnosti i moralnosti kapitulacije *cf.* moju pomenutu studiju o ratu, str. 20ff. Racionalnost i moralnost su uopšte, a u ratu posebno, u vezi međusobne uslovljenosti. (Nemoralni postupci imaju tendenciju da dugoročno postanu neracionalni, neracionalni pak su po pravilu i nemoralni). Zato tamo gde je kapitulacija racionalna ona može biti i moralno ne samo dopustiva već i, *sans phrase*, obavezna. Uopšte, poraz i pobjeda, a onda i izgledi za jedno i drugo, imaju ne samo racionalno nego i moralno značenje. O tome *cf.* moj tekst "Ratni zločin kao zločin poraza", u: *Jagnje božije i zvijer iz bezdana: Filozofija rata*, zbornik radova, priredili R. M. Mladenović i J. Čulibrk, Svetigora - Cetinje 1996, pp. 131-146.

ograničenja slobode koje su i velike i mnogobrojne, pa do beskrajno raznolikih, sasvim nepredviđenih i slučajnih, ali ništa manje rdavih i ponižavajućih oblika koji se pojavljuju kao uzgredna i po svom određenju slučajna posledica tih zabrana i ograničenja. I, naravno, tu je ogromna količina nasilja koje proizlazi iz enormno povećane mogućnosti direktnog prinudavanja.

Bez pretenzije na konačno zaključivanje može se reći da etička analiza "sankcija" pokazuje kako je to u mnogo vidova jedno rdavo stanje koje se teško, ako uopšte može, *moralno* opravdati. Opravdanje, ukoliko je moguće, mora doći sa druge strane. Posebno je, međutim, zanimljivo da to drugo opravdanje svoju zasnovanost delimično može dobiti samo naknadno, iz rezultata, ali da upravo taj moment istovremeno ograničava moguće opravdanje na taj način da čini nemogućim načelna opravdanja, među kojima je i moralno, koja upravo imaju pretenziju da pruže opravdanja za sam početak, za otpočinjanje socijalnih akcija bojkotovanja, opsadivanja i drugih oblika zabrana i sprečavanja koja tobože i nemaju nikakvog drugog opravdanja osim onog koje ne mogu imati, naime moralnog.

Summary

Jovan Babić

UN SANCTIONS AGAINST YUGOSLAVIA - AN ETHICAL ANALYSIS

UN-Sanctions against our country are defined as a sort of siege and therefore as a war act. But the stress is put on the moral side of such sort of acts. Beside some very high valuable tactical or strategical points (very low costs, some possibilities of destruction which may not otherwise be achieved - perhaps even not in the outright war, etc.) there are several negative moral outcomes of applying sanctions, not only for the oppressed but also for oppressors. Five of those outcomes are analysed in the text: easy manipulation, paternalizam, abandonment of strict moral criteria, general lowering of moral conscience (servility, slave-consciousness, arrogance), and ubiquitous rise of violence.

Key words: Sanctions, manipulation, paternalism, moral conscience, violence.